WORLD FORUM ON ACADEMIC INNOVATION AND DIGITAL LITERACY

ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLIYATINING HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA’SIRI VA UNI OSHIRISH YO‘LLARI

Ubaydullayeva Nozima Abbosbek qizi

Namangan davlat universiteti

Email: nozimakhon.04@gmail.com

Orcid: 0009-0000-1479-2780

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta’siri, ularning investitsiyalarni jalb etish, sanoatni rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatida uchrayotgan muammolar aniqlanib, xalqaro tajriba asosida ularning samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududlarning raqobatbardoshligini oshirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: erkin iqtisodiy zona, hududiy iqtisodiyot, investitsiya, eksport, sanoat, iqtisodiy rivojlanish, innovatsiya, infratuzilma, bandlik, hududiy siyosat.

Abstract. This article analyzes the impact of free economic zones in Uzbekistan on regional economic development, particularly their role in attracting investment, developing industry, increasing export potential, and creating employment. It also identifies existing challenges and proposes practical recommendations based on international experience to improve the effectiveness of free economic zones.

Keywords: free economic zone, regional economy, investment, export, industry, economic development, innovation, infrastructure, employment, regional policy.

Аннотация. В статье исследуется влияние свободных экономических зон Узбекистана на региональное экономическое развитие. Рассмотрены вопросы привлечения инвестиций, развития промышленности, увеличения экспортного

потенциала и создания новых рабочих мест. На основе международного опыта предложены рекомендации по повышению эффективности деятельности свободных экономических зон.

Ключевые слова: свободная экономическая зона, региональная экономика, инвестиции, экспорт, промышленность, экономическое развитие, инновации, инфраструктура, занятость, региональная политика

Kirish. Globallashuv sharoitida erkin iqtisodiy zonalar iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Dunyoning ko‘plab davlatlari erkin iqtisodiy zonalar orqali hududlarning iqtisodiy salohiyatini oshirish, eksport hajmini kengaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratishga erishgan.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu zonalarda tadbirkorlar uchun soliq va bojxona imtiyozlari, zamonaviy muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasi hamda qulay investitsiya muhiti yaratilgan. Natijada ishlab chiqarish hajmi, eksport ko‘rsatkichlari va investitsiyalar oqimi sezilarli darajada oshmoqda.

Shu bilan birga, ayrim erkin iqtisodiy zonalarda ishlab chiqarish quvvatlaridan to‘liq foydalanilmayotgani, logistika, malakali kadrlar va innovatsion texnologiyalar bilan bog‘liq muammolar mavjud. Mazkur holat ularning iqtisodiy samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi.

Tadqiqotning maqsadi – O‘zbekistonda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta’sirini baholash va ularning samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti – O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan erkin iqtisodiy zonalar.

Tadqiqot predmeti – erkin iqtisodiy zonalar faoliyati jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar hamda ularning hududiy rivojlanishga ta’siridir.

Adabiyotlar sharhi. Erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish va eksportni rivojlantirishning samarali vositalaridan biri sifatida ko‘plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ilmiy adabiyotlarda EIZlarning hududiy rivojlanish, sanoatni diversifikatsiya qilish va yangi ish o‘rinlarini yaratishdagi o‘rni alohida ta’kidlanadi.

Xorijiy olimlar Douglas Zhihua Zeng, Thomas Farole va Michael Porter o‘z tadqiqotlarida erkin iqtisodiy zonalarning muvaffaqiyati zamonaviy infratuzilma, qulay investitsiya muhiti, malakali ishchi kuchi va samarali davlat siyosatiga bog‘liqligini asoslab berganlar. Ularning fikricha, EIZlar xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish hamda mahalliy korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon banki, BMT Savdo va taraqqiyot konferensiyasi (UNCTAD) hamda OECD hisobotlarida erkin iqtisodiy zonalar sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish, eksport hajmini oshirish va hududlarning iqtisodiy faolligini kuchaytirishda muhim omil sifatida e’tirof etilgan. Shu bilan birga, ushbu tashkilotlar EIZlar faoliyatining samaradorligi boshqaruv tizimi, logistika infratuzilmasi va investitsiya siyosatiga bevosita bog‘liq ekanligini qayd etadi.

Mahalliy ilmiy tadqiqotlarda O‘zbekistonda erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirishning huquqiy asoslari, investitsiya muhiti, eksport salohiyati hamda hududiy iqtisodiyotga ta’siri o‘rganilgan. Tadqiqotlarda EIZlar orqali sanoat ishlab chiqarishini kengaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va aholi bandligini oshirish imkoniyatlari yoritilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirish bo‘yicha muayyan ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan bo‘lsa-da, ularning hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta’sirini kompleks baholash hamda samaradorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yanada chuqur tadqiq etishni

talab etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta’sirini baholash va ularning samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqish maqsadida zamonaviy ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini erkin iqtisodiy zonalar, hududiy iqtisodiyot, investitsiya siyosati va sanoatni rivojlantirish bo‘yicha mahalliy hamda xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tashkil etdi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari, Milliy statistika qo‘mitasi, Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma’lumotlari hamda Jahon banki, OECD va UNCTAD hisobotlaridan foydalanildi.

Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil, statistik tahlil, tizimli yondashuv, analiz va sintez, umumlashtirish hamda iqtisodiy taqqoslash usullari qo‘llanildi. Mazkur usullar yordamida erkin iqtisodiy zonalarning investitsiyalarni jalb etish, sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish, eksportni oshirish va yangi ish o‘rinlarini yaratishdagi o‘rni baholandi.

Tadqiqot natijalari asosida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi. Bu takliflar hududlarning investitsion jozibadorligini oshirish, ishlab chiqarish hajmini ko‘paytirish hamda mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari va tahlili. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda investitsiya muhitini yaxshilash va sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish maqsadida erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bugungi kunda mamlakatning turli hududlarida tashkil etilgan erkin iqtisodiy zonalar xorijiy investitsiyalarni jalb etish, zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish, eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishda muhim o‘rin

egallamoqda.

Erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat yuritayotgan korxonalarga soliq va bojxona imtiyozlari, yer ajratish, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlaridan foydalanish hamda investorlar uchun qulay huquqiy sharoitlar yaratilgani investitsiya faolligining oshishiga xizmat qilmoqda. Natijada hududlarda yangi ishlab chiqarish quvvatlari ishga tushirilmoqda, sanoat mahsulotlari hajmi ortmoqda va eksport geografiyasi kengaymoqda.

Shu bilan birga, ayrim erkin iqtisodiy zonalarda ishlab chiqarish quvvatlaridan to‘liq foydalanilmayotgani, logistika xarajatlarining yuqoriligi, malakali mutaxassislar yetishmasligi hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish sur’atlarining pastligi ularning iqtisodiy samaradorligini cheklayotgan asosiy omillar hisoblanadi.

Erkin iqtisodiy zonalar hududlarning iqtisodiy rivojlanishiga bir necha yo‘nalishda ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Birinchidan, ular xorijiy va mahalliy investitsiyalar oqimini ko‘paytiradi. Investitsiyalarning ortishi yangi korxonalar tashkil etilishiga, ishlab chiqarish hajmining kengayishiga va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishiga imkon yaratadi.

Ikkinchidan, erkin iqtisodiy zonalar yangi ish o‘rinlarini yaratish orqali aholi bandligini oshiradi. Bu esa hududlarda daromadlar ko‘payishiga va turmush darajasining yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Uchinchidan, eksportga yo‘naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqarish rivojlanib, mamlakatning eksport salohiyati ortadi. Xalqaro bozorlarga raqobatbardosh mahsulotlarni yetkazib berish natijasida valyuta tushumlari ko‘payadi va tashqi savdo ko‘rsatkichlari yaxshilanadi.

Bundan tashqari, erkin iqtisodiy zonalar atrofida transport, logistika, bank, sug‘urta va boshqa xizmat ko‘rsatish tarmoqlari ham rivojlanib, hudud iqtisodiyotining umumiy faolligi oshadi.

Xalqaro tajriba va O‘zbekiston uchun taklif etilayotgan model. Jahon amaliyotida Xitoy, Janubiy Koreya, Birlashgan Arab Amirliklari va Singapur erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirish bo‘yicha katta tajribaga ega. Ushbu davlatlarda EIZlar nafaqat investitsiyalarni jalb qilish, balki innovatsion texnologiyalarni joriy etish, eksportni kengaytirish va yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirishning muhim vositasiga aylangan.

Mazkur tajribalarni hisobga olgan holda O‘zbekiston uchun quyidagi yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

erkin iqtisodiy zonalarda yuqori texnologiyali ishlab chiqarish loyihalarini ko‘paytirish;

- transport va logistika infratuzilmasini yanada rivojlantirish;
- investorlar uchun raqamli xizmatlar va “yagona darcha” tizimini takomillashtirish;
- oliy ta’lim muassasalari va sanoat korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish;
- eksportga yo‘naltirilgan korxonalarni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash.

Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining samaradorligini oshirish, hududlarning investitsion jozibadorligini kuchaytirish, yangi ish o‘rinlari yaratish hamda O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, erkin iqtisodiy zonalar hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish, sanoat ishlab chiqarishini kengaytirish, investitsiyalarni jalb qilish va eksport salohiyatini oshirishning muhim vositalaridan biridir. O‘zbekistonda erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida yangi ishlab chiqarish quvvatlari ishga tushirilmoqda, zamonaviy texnologiyalar joriy etilmoqda hamda aholi bandligini ta’minlash imkoniyatlari kengaymoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining samaradorligini oshirish uchun transport-logistika infratuzilmasini rivojlantirish, investitsiya muhitini yanada yaxshilash, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni kengaytirish va malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish zarur. Shuningdek, investorlar uchun ma’muriy tartib-taomillarni soddalashtirish va raqamli boshqaruv tizimlarini keng joriy etish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, erkin iqtisodiy zonalar muvaffaqiyati davlat tomonidan yaratilgan qulay biznes muhiti, samarali boshqaruv tizimi va zamonaviy infratuzilmaga bevosita bog‘liq. Shu sababli O‘zbekistonda ham ushbu omillarni izchil rivojlantirish orqali erkin iqtisodiy zonalarning iqtisodiy samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini takomillashtirish hududlarning investitsion jozibadorligini kuchaytiradi, sanoat ishlab chiqarishining o‘sishini ta’minlaydi, eksport hajmini oshiradi va mamlakatning uzoq muddatli barqaror iqtisodiy rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zeng D. Z. Building Engines for Growth and Competitiveness in China: Experience with Special Economic Zones and Industrial Clusters. Washington, D.C.: World Bank, 2010.
2. Farole T. Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experience. Washington, D.C.: World Bank, 2011.
3. Porter M. E. Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. 896 p.
4. World Bank. World Development Report 2024. Washington, D.C.: World Bank, 2024.
5. UNCTAD. World Investment Report 2024. Geneva: United Nations, 2024.

6. OECD. Investment Policy Reviews. Paris: OECD Publishing, 2023.
7. Asian Development Bank. Asian Development Outlook 2024. Manila: Asian Development Bank, 2024.
8. UNIDO. Industrial Development Report 2024. Vienna: United Nations Industrial Development Organization, 2024.
9. World Economic Forum. The Future of Growth Report 2024. Geneva: World Economic Forum, 2024.
10. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations, 2015.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 25-oktabrdagi PF-5215-son Farmoni “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatining samaradorligini oshirish va kengaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.
14. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. Investitsiya faoliyati yakunlari bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent, 2024.
15. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. O‘zbekiston iqtisodiyoti rivojlanishi bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent, 2024.
16. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati. Toshkent, 2024.
17. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Sanoat statistikasi. Toshkent, 2024.
18. O‘zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasi. Tadbirkorlik faoliyati bo‘yicha yillik tahliliy hisobot. Toshkent, 2024.

19. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Ilm-fan va innovatsion faoliyat to‘g‘risida yillik hisobot. Toshkent, 2024.
20. European Commission. Special Economic Zones and Regional Development. Brussels, 2023.
21. OECD. Regional Development Policy Toolkit. Paris: OECD Publishing, 2023.
22. International Finance Corporation (IFC). Creating Markets in Uzbekistan. Washington, D.C.: IFC, 2023.
23. Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). Infrastructure for Sustainable Development Report. Beijing, 2024.
24. Rodriguez-Pose A. The Revenge of the Places That Don’t Matter // Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. 2018. Vol. 11. No. 1. P. 189–209.
25. Barca F., McCann P., Rodríguez-Pose A. The Case for Regional Development Intervention: Place-Based versus Place-Neutral Approaches // Journal of Regional Science. 2012. Vol. 52. No. 1. P. 134–152.